

zaprla in preganjala. Odgovornost ima samo do svojega dela.«

Naj bodo fragmenti Levitanovega življenjskega nazora še tako lapidarni in razvidni, bi jih težko povezali v nedvoumno celoto, v razpoznavno logiko. Premalo je v tekstu tistih vezi s predarestantskim življenjem, ki bi v osebnostni zgodovini zarisale njeno evolucijo. Od kje upor proti isti oblasti, za katero se je bojeval. Geneza »preloma« je šibka, ne dovolj eksplicirana. Gre le za totalitarizem oblasti, za ubijanje individualnega, subjektivnega v kontekstu zgodovinske danosti? Zupanov odgovor je nejasen, da ne rečemo nezadovoljiv. Njegova obramba ni uperjena zoper krivico, zoper sistem; nima dovolj oporne prepričljivosti, kot bi sploh ne dobila priložnosti za pravo obrambo. In kjer ni možnosti obrambe, je tudi vzpostavitev in ekspliciracija idejnih temeljev nemogoča, brezpravnost absolutna.

Zupan ni brez vzroka posegel na nekatere zunanje odmeve Levitanovega zapora: grožnja s prepovedjo objavljanja, soglasna izključitev iz Društva slovenskih književnikov, odklonitev vsake intervencije od največjega živčih pisateljev. Torej nekakšna inkvizicija? Kot prostozidarska loža?

Levitan bo bržkone obveljal kot knjiga leta. S temo, ki je osebna in hkrati zgodovinska, pisatelj presega zgolj imaginarno funkcijo literarnega besedila; tekstu vrača pričevanjsko verodostojnost, skoroda memoarnost, a hkrati pogloblja vednost o človekovih nraveh. Levitan je poln vitalizma in je potemtakem njegova zmaga popolna: na ravni fizične osvoboditve, uveljavljanja osebne identitete in integritete ter literarne upodobitve martirija, ki pa vendarle ni zgolj individualen, le Zupanov. Levitan je metafora širših, občeloških dimenzij in kot taka presega zgolj področje slovenske polpreteklosti kot tudi območje slovenske književnosti.

Marijan Zlobec

## KRALJESTVO ŠAHA

*Janez Stupica, Šah skozi stoletja, DZS 1982*

Sila neredko so posejani natisi slovenskih šahovskih knjig, bodisi izvornih del ali pa prevodov, ki jih kar ni. Še redkejši so kritični odmevi nanje, naj gre tudi za šahovske začetnice. Tem bolj razveseljiv in izjemen je dogodek, ko je Janez Stupica pripravil zajetno knjigo Šah skozi stoletja, ki lahko zbuja živo zanimanje vsakega zagretega šahista; gre namreč za eno tistih šahovsko študijskih del, kakršno smo že lep čas pogrešali in kakršna je potrebna tako ljubitelju in še bolj nastopajočemu šahistu.

Ce se mimogrede ozremo na sorodno šahovsko literaturo zunaj slovenskega tiska in pri odbranih primerih ugotovimo nekaj značilnosti, je to lahko v prid naši knjigi in kritičnemu odnosu do nje. Npr. zajetna knjiga Harryja Golombeka je privlačna v bogatem slikovnem gradivu in strokovnosti tega, kar ponuja, vendar je drugače zasnovana in zasleduje drugačne cilje, pri tem računa na nadpovprečje (angleškega) šahista. Saidy-Lessingova knjiga *The World of Chess* ugaja zaradi bogatega slikovnega gradiva, historično prikazuje razvoj šaha v najbolj razvidnih, skopih potezah, ki pa premalo ilustrirajo s šahovskimi partijami bistvene premike v strategiji šahovske misli, in je knjiga prej prikladna za začetnike (s kategorijo). Dvoknjižje pokojnega Vladimira Vukovića *Od Steinitza do Botvinika* je imelo ob izidu vidno spodbudno vlogo in študijsko stopnjo, vendar je celotna zamisel usmerjena zgolj na svetovne prvake, ne pa na historičen oris, pa seveda na niz šahistov, ki so temeljno prispevali k razvoju šaha, ne da bi bili okronani kot svetovni prvaki. Iz zadrege, ki jo je bilo čutiti pri pomanjkanju tovrstne vsebinske literature, je nastala manjša knjiga B. Djuraševića in S. Domazeta *Šah*

i šahisti, z njo pa ni bilo možno izpopolniti vrzel in željo po globljem, širšem prikazu, ki bi zmogel kompleksno predstaviti procesualnost šahovske igre. Tak mimobežen oris, ki bi lahko imel še več primerov iz svetovne šahovske literature, je na mestu, da si laže ustvarimo spoznanje o naravi Stupičeve knjige in o doseženosti take zamisli, kot jo Šah skozi stoletja ponuja.

Metodološki prijem Janeza Stupice je precej enotno strnjen v tem, da je z občutkom in s poznavanjem snovi združil zgodovinski vidik, deloma biografsko-anekdotični, s procesualnim, kjer naravno dobiva šahovska ideja, noviteta v mišljenju in praksi svojo vodilno vlogo. Seveda so to komponente, ki pri takem delu najbolj zbuja pozornost, v jedru pa se nobeni od teh ne bi mogel izogniti, če ne bi hotel okrniti zgodovinsko dialektične pa individualno kreativne posebnosti tako posameznega šahista kot tudi dobe. Mnoge vire, ki jih je Stupica moral poznati, je upošteval in se ravnal po načelu svoje zamisli, kako globlje, tvorno in razvidno prikazati šahovsko igro skozi stoletja, ne da bi se podrobno življenjepisno mudil pri posameznikih; šahiste, ki so zaslužni za čaturango, je podal s trezno mero in njihovo osebnost upošteval, kolikor je bilo to ilustrativno potrebno, pa tudi tipično. Jedro celotne knjige pa seveda temelji na šahovski igri, razvojnem procesu, miselnem kompleksu te igre in z vsemi premenami, ki jo pozna dialektika šaha.

In prav zaradi tega bo delo študijska knjiga; analiza partij, ne vedno lahek izbor partij, spoznanje o ključnih pojavih in spremembah pa seveda zadržana treznost v kritični obravnavi — to so pogloblitve poteze, ki so dojemljive razgledanemu šahistu, dostopne pa tudi vsakomur, ki mu je blizu šah in sega prek šahovske abecede.

Zgodovinsko kronološko zaporedje je kajpak naravno. Avtor je najprej podal začetke šaha, tisto, kar je ohranila le-

genda, pa vse drugo, kar ima oporišče v dokumentiranem gradivu za najbolj zgodnje začetke. Prav je storil, da je poleg specialista za šahovsko zgodovino Murraya upošteval Pavla Bideva z njegovimi verjetnimi dopolnitvami. Zgodovinski oris s primeri arabskih mansub je Stupica ponazoril privlačno, s trezno mero za količino. Znova velja poudariti, da zgodovinski orisi v vsej ustrezni kratkoči nujno spadajo k razvojnemu loku in omogočajo razumevanje marsičesa, kar ne more biti v bralčevi zavesti. Škoda, da avtor ni vključil vsaj informacijo o tem, kako je prišel šah do Slovencev oziroma do jugoslovanskega prostora, čeprav še to lahko stori kasneje, ako bo še napisal kako knjigo. Vključevanje končnic kot posebnega poglavja šahovske igre avtor seveda ni nameraval vključiti popolnoma niti ne gre v tak koncept končniška celotnost, kot ga kaže knjiga; vendar pa bi bilo kar prav, da bi bil poleg prikazane končnice lovskega para in drugih osnovnih problemov vnesel še končnico lovca in konja ter še katera damske, trdnjavske. Sproti opozarja na spremembe nekaterih šahovskih pravil v zgodnji zgodovini, na otvoritvene probleme, naziranja in nazive. Možno bi tudi bilo, da bi zgolj nakazujoče in ob kakem primeru spregovoril posebej o otvoritvenem delu, srednji igri in končnici kot o treh temeljnih sestavinah šahovske igre, četudi se s temi problemi pozneje srečujemo pri posameznih avtorjih, in na to tehtno opozarja.

Individualni začetki, ki pomenijo več ali manj nepretrgano zgodovino šahovske misli, so nanizani s tistimi šahovsko zaslužnimi možmi, ki so nepogrešljivi. Če omenimo le nekaj imen od prikazanih: Lucena, Lopez, Polerio, Greco, Philidor, Kieseritzky, Staunton. Veliki Morphy, pa Steinitz, prvi svetovni šahovski prvak, Čigorin, Tarasch, Lasker, Schlechter, Pillsbury, Rubinstein, Capablanka. Mnogo izmed teh imen so lahko šahisti spoznali v »mo-

nografsko zamišljeni hrvaški seriji Veliki majstori šaha, vendar pa ti natisi zasledujejo povsem drugačne, s posameznim imenom zaokrožene predstavitve. V našem primeru prav gotovo ni mogoče iti v tako širino, zato pa je J. Stupica znal s skrbno pretehtanimi primeri partij pa s premišljeno predstavitvijo osebe jedrovito osvetliti vse bistveno in tudi vse tisto, kar ga širše povezuje s časom in drugimi osebnostmi. Kot vsakdo, ki se je komentatorsko lotil posameznih partij velikih šahistov preteklosti, je tudi J. Stupica nujno trčil na dilemo: ali ostati zgolj pri historičnem momentu ali pa upoštevati, kasnejše, recimo temu sodobne ugotovitve. Avtorju v prid govori slednje načelo. Prav s takim prikazom, ki ga je v večjem delu kar se da dosledno drži, je celotna knjiga ogromno pridobila. Če bi bil namreč ostal le pri historični razlagi, bi bil sicer izpolnil ta moment, vemo pa, da je šahovska teorija mnogokaj presešla. Seveda spet ne moremo pričakovati od avtorja, da bi ob imenih, kot so La Bourdonnais, Paulsen, Maroczy itd., do izčrpnosti sledil vsemu, kar je prinesla najnovejša teorija, zato pa je znal vnesti opazke, poteze, včasih analize, ki govorijo s te pozicije, z vidika odprte šahovske ustvarjalnosti.

Šah skozi stoletja je pridobitev, ki ji gre vse priznanje. Brez pridržkov lahko

rečemo, da je študijska knjiga Janeza Stupice dosežek, ki prerašča slovenske okvire in stoji na trdnih strokovnih temeljih. Avtor je dokazal, da ne zmorejo pisati imenitne šahovske knjige le šahisti z najvišjim naslovom, ampak tudi zrel šahist, s pronikavo in intuitivno sposobnostjo, kritično dozorelostjo, hkrati skrbi za tekoč, lep jezik in ubrano stilizacijo. Na vprašanje, komu je namenjena zajetna knjiga, ki jo dopolnjuje soliden izbor fotografij, bi lahko rekli: kdor je šahovsko ogret toliko, da je prerasel šahovsko abecedo, bo našel obilo zadovoljstva in idej, četudi ga veselje do šaha ne vodi v aktivne vode; seveda pa tisti, ki aktivno nastopa in želi preseči ljubiteljsko igranje, ne more prek take šahovske dialektike. Ali kot pravi indijski pregovor: Šah je morje, v katerem mušica pije in slon plava. Seveda pa ob taki knjigi upravičeno pričakujemo, da bo J. Stupica nadaljeval s takó začrtanim pisanjem, kjer bomo lahko spoznali še druga velika imena vse od Nimcoviča, velikega Aljohina, Retija, M. Vidmarja st., Finea, Euweja, Keresa, Botvinka, Talja, Petrosjana, meteorja Roberta Fischerja, Karpova, Bronsteina, Gligorića, Timmana in mnogo mnogo drugih. Za lepo knjižno opremo je poskrbela Meta Jemec.

Igor Gedrih

#### SPREHOD PO JUGOSLOVANSKIH IN TUJIH REVIJAH

V trojni številki zagrebškega Foruma beremo nadaljevanje podlistka Jare Ribnikarjeve *Življenje in zgodba*. Njen spomin sega v šestdeseta leta in iz teh živo podaja postave jugoslovanskega kulturnega in družbenega življenja. Potopis *Sonce v kaosu — Grčija* je prispevala Mirjana Gajski. Ivo Vidan pa je napisal 64 strani dolgo razpravo o

Louisu Adamiču kot književniku. Iz nje navajamo odlomke:

»Polna tri desetletja je bil Louis Adamič v Jugoslaviji skoraj pozabljen. Slovenija, v kateri se je rodil, je v določeni meri glede tega izjema, vendar veliko manj, kot bi to zaslužil Adamičev pomen. Pa vendar, v Ljubljani so v zadnjih letih obnavljali spomin nanj in bolj preučevali delovanje in pisano besedo tega vsestranskega ustvarjalca. Delali so — kar je zelo pomembno —